

WAKKER IN GODS WERELD

Wij dragen dit boek op aan vrienden, collega's, buurtgenoten en (klein) kinderen met wie wij onderweg zijn in Gods wereld.

‘Theologie is een uitnodiging om wakker te worden: om aandachtig en opmerkzaam te zijn.’

Clemens Sedmak, 2002, *Doing Local Theology. A Guide for Artisans of a New Humanity*.

In onze enerverende en uitdagende samenleving, die ook onstuimig en complex is, hebben we goede gidsen nodig. Mensen die vanuit hun ervaring en kunde je wegwijs maken in de vraag hoe je kerk kunt zijn in allerlei contexten. Oeds Blok en Jack Barentsen zijn zulke goede gidsen. Vrijwel alle missionaire vragen en mogelijkheden bespreken zij in dit boek, en dat steeds op een informatieve en begrijpelijke wijze. Steeds in dialoog met echte mensen en met echte ervaringen. Je wordt ‘wakker’ door dit boek: bewuster van Gods actieve aanwezigheid om ons heen, in elke context. Bewuster van welke houding, welke activiteiten en welke woorden daarbij zouden kunnen passen.

Dr. Kees van Ekris, Theoloog des Vaderlands, Areopagus/IZB

Wakker worden betekent je ogen opendoen, je weer bewust worden wat er om je heen gebeurt en dan vervolgens opstaan een nieuwe dag tegemoet. Dit boek helpt je om wakker te worden in Gods wereld. Het maakt je bewust van het feit dat wanneer je met open ogen en oren door de wereld gaat, je sporen van Gods koninkrijk kunt ontdekken. Het helpt christelijke gemeenschappen om na te denken over hoe en waar zij tekenen van hoop kunnen zijn; kunstwerken in een gehavende wereld. De schrijvers van dit boek hebben daarbij oog voor de kleinheid, kwetsbaarheid en weerbarstigheid van het missionaire avontuur, maar schetsen desondanks de contouren van een hoopvol missionair narratief dat nauw verbonden is met het dagelijks leven in een seculiere context. Ik hoop en verwacht dat dit boek een werkboek zal zijn: een boek dat je de ogen opent voor Gods aanwezigheid en je door concrete voorbeelden en oefeningen in beweging zet, Gods toekomst tegemoet.

Dr. Annemiek de Jonge, senior-onderzoeker lectoraat Zorg en Zingeving, programmeerder Dienstverlening en Identiteit VIAA

WAKKER IN GODS WERELD

kerk-zijn in de 21^e eeuw

Jack Barentsen en Oeds Blok

Buijten & Schipperheijn *Motief*
Amsterdam

ISBN 978-94-6369-257-1

© 2024 Buijten & Schipperheijn *Motief*
Amsterdam

Behoudens uitzonderingen krachtens de Auteurswet van 1912 mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Voor het maken van kopieën uit deze uitgave, ook voor zover toegestaan door de Auteurswet, zijn vergoedingen verschuldigd. Voor betaling van vergoedingen en voor toestemming voor het overnemen van gedeelten in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken wende men zich tot de uitgevers.

Foto auteurs: Ad Jekel
Omslagillustratie: Theresia Koelewijn
Vormgeving binnenwerk: Andries Mol

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door bijdragen van Stichting Pharus, Jaap en door de zendingsachterban van de familie Barentsen.

Inhoud

Woord vooraf	7
DEEL 1: HOUDING	11
1. Wakker	13
2. Vertrouwen	48
3. Leren	82
DEEL 2: BRONNEN	121
4. Plaats	123
5. Evangelie	158
6. Gaven	191
DEEL 3: PRAKTIJKEN	227
7. Gemeenschap	229
8. Vieren	264
9. Missie	301
10. Leiden	335
Uitgebreide inhoud per hoofdstuk	377
Literatuurlijst	385

Aan U behoort, o Heer der heren,
de aarde met haar wel en wee,
de steile bergen, koele meren,
het vaste land, de onzekere zee.
Van U getuigen dag en nacht.
Gij hebt ze heerlijk voortgebracht.

Gij roept het jonge leven wakker,
een tuin bloeit rond het open graf.
Er ruisen halmen op de akker
waar zich het zaad verloren gaf.
En vele korrels vormen saam
een kostbaar brood in uwe naam.

Gij hebt de bloemen op de velden
met koninklijke pracht bekleed.
De zorgeloze vogels melden
dat Gij uw schepping niet vergeet.
't Is alles een gelijkenis
van meer dan aards geheimenis.

Laat dan mijn hart U toebehoren
en laat mij door de wereld gaan
met open ogen, open oren
om al uw tekens te verstaan.
Dan is het aardse leven goed,
omdat de hemel mij begroet.

Liedboek - Zingen en bidden in huis en kerk, lied 978

Tekst: Jan Wit

© Interkerkelijke Stichting voor het kerklied

Woord vooraf

Kerk-zijn in de 21^e eeuw, is dat nog wel van deze tijd? Wij geloven: ja-zeker! Vooral wanneer we als kerk niet een ‘wereld op onszelf’ vormen en met open ogen en open oren in de wereld staan, om met een open houding mensen te ontmoeten. Om met hen het leven te delen in alle ups en downs, en met hen het evangelie te delen in daden en woorden. Daarom schreven wij dit boek: om je te helpen om met jouw kerk deze spannende weg te gaan. God werkt in deze wereld aan de komst van zijn koninkrijk en wij mogen met Hem meewerken.

Wij zijn blij en dankbaar het boek *Wakker in Gods wereld: Kerk-zijn in de 21^e eeuw* te kunnen aanbieden. We schreven dit boek voor predikanten, pioniers, docenten en studenten theologie, kerkenraadsleden en andere leidinggevenden in kerken in België en Nederland. Je kunt dit boek gebruiken als reisgenoot op een onbekende weg die voor je ligt in het leiden van de kerk, van je pioniersplek of christelijke organisatie. Je kunt dit boek gebruiken als gesprekspartner om met gemeenteleden en vrienden in gesprek te zijn over geloof en kerk in veranderende tijden. Je kunt dit boek gebruiken als bron van theologische reflectie om te doceren en studeren over kerk-zijn in de 21^e eeuw. Dit boek neemt zowel onze ervaringen als Gods aanwezigheid in onze geleefde werkelijkheid serieus.

‘Zullen we samen een boek schrijven?’ Deze vraag van Jack aan Oeds was voor ons het begin van een reis die we op dat moment niet konden overzien. Jack is sinds 2010 gepassioneerd bezig met praktische theologie aan de Evangelische Theologische Faculteit Leuven (hoogleraar sinds 2018). In 2017 vroeg hij Oeds om het vak gemeenteopbouw te geven. Oeds moest wel glimlachen om het feit dat hij als onbezoldigd

pionier van een buurtkerk-in-een-speeltuinen college zou gaan geven over kerk-zijn.

In 2020 startten we samen met het schrijven aan dit boek. We maakten een opzet voor tien hoofdstukken met voor elk hoofdstuk één woord als titel. Die opzet bleek passend en gaf ons richting. We besloten voor elk hoofdstuk twee of drie interviews te houden, zodat we het hoofdstuk konden schrijven vanuit het ‘ruwe materiaal’ uit de geleefde werkelijkheid van kerk-zijn. In de keuze voor interviews met predikanten en pioniers in Nederland en België kozen we voor zoveel mogelijk diversiteit (man-vrouw, leeftijd, plaats, cultuur, kerkelijke achtergrond). We hebben voor de geïnterviewden andere namen gekozen en hun situatie enigszins geanonimiseerd. Talloze keren zijn we bij elkaar geweest om de diverse hoofdstukken samen door te spreken. Wat hebben we veel geleerd van de interviews! Het werd een inspirerend en leerzaam proces waarin we elkaar aanvulden in praktijkervaring en academische kennis, met ideeën en literatuur. We werkten met plezier samen in Gods missie en hebben met liefde veel tijd gestopt in dit project.

We hebben ieder vijf hoofdstukken als hoofdschrijver geschreven. Door interactie en feedback is dit boek echt een werk van ons samen geworden. De eerlijke en bevlogen verhalen over kerk-zijn vandaag in de 27 interviews raakten ons. Uit de praktijkverhalen probeerden we de vragen op te halen die ertoe doen voor kerk-zijn in de 21^e eeuw. Deze vragen hebben we in gesprek gebracht met reflecties op Bijbelpassages en de (in onze ogen) belangrijkste gezaghebbende stemmen uit de 21^e eeuw uit de praktische theologie, gemeenteopbouw en missiologie in met name Nederland, België, Engeland en de Verenigde Staten. We willen in dit boek ervaringen vanuit de praktijk en recente academische theologische reflectie samenbrengen en beschikbaar maken voor theologen en niet-theologen. De titel *Wakker in Gods wereld* kwam gaandeweg tot stand. In onze tijd met onzekerheid en grote uitdagingen is ‘wakker in Gods wereld’ de uitnodiging aan de kerk tot een houding van openheid en vertrouwen dat God te vinden is in de geleefde, alledaagse werkelijkheid en niet in een tijdloos ideaal los van deze werkelijkheid.

Theoloog Dietrich Bonhoeffer schrijft ergens: ‘Een inzicht kan niet worden gescheiden van de existentie waarin het is verworven.’ Theologie is altijd ook biografie. Dat geldt ook voor dit boek.

Jack wilde op tienjarige leeftijd al dominee worden, maar werd in zijn tienertijd vooral geboeid door wiskunde en natuurkunde. De koffiebars van Youth for Christ gaven een frisse wending aan zijn gereformeerde geloof. Als student kwam hij terecht op Princeton University (Verenigde Staten), waar hij afstudeerde in filosofie (1981), waarna hij een theologische opleiding volgde aan het strak evangelische Grace Theological Seminary in Winona Lake (1985). Terug in Nederland (1988) met zijn Amerikaanse vrouw werd hij actief in gemeentestichting in Zuid-Limburg, waarin zijn strakke evangelisch idealisme al snel werd getemperd door de realiteit van pastorale nood. Na twee projecten kreeg hij de kans Nieuwe Testament te doceren aan de Evangelische Theologische Faculteit (2001), mits hij ook promoveerde. Zijn prijswinnende promotieonderzoek naar sociale identiteit en opkomend leiderschap in de gemeenten te Korinte en Efeze, die een sleutelrol speelden in de missie van Paulus, transformeerde zijn kijk op de relatie tussen theologie en sociale wetenschappen, en op kerk-zijn en leiderschap vandaag. Hij stapte over naar het vakgebied praktische theologie (2010), begeleidt met passie jonge (en minder jonge) studenten in praktijkonderzoek, terwijl hij zelf onderzoek doet naar kerkelijk leiderschap vandaag.

Oeds wilde al op elfjarige leeftijd dominee worden. Zijn beide ouders hebben een onderwijsachtergrond en beide opa's waren dominee. Vooral in zijn tienertijd was er bij hen veel spanning in het gezin. Een ervaring die diep doorwerkte in zijn leven. Aan de Theologische Universiteit in Kampen studeerde hij missiologie en Nieuwe Testament. Via een evangelisatiecongres van Operatie Mobilisatie deed hij als student nieuwe ervaringen op, onder andere door gesprekken met mensen in een Berlijnse kroeg met een 'kroegenteam'. Met zijn vrouw ging hij over naar een baptistengemeente. In de Baptistengemeente Amersfoort (vanaf 1998) en in de Buurtkerk Soesterkwartier (vanaf 2012) leerde hij samen met anderen over kerk-zijn in deze tijd. Vooral de vriendschap met Engelse pioniers vanuit Urban Expression en het Incarnate Network werd voor hem een inspiratiebron voor theologische reflectie op praktijkervaringen. In 2018-2019 volgde hij met een groep het leertraject praktische theologie 'Theology to Go' met Mike Pears (Urban Life en International

Baptist Theological Study Centre). Deze ervaringen vormen voor Oeds mede de achtergrond van het tot stand komen van dit boek.

Wij zijn dankbaar voor de vele reisgenoten op ons pad. Onze vrouwen Patricia en Natasja en onze (klein)kinderen, die meeleeften bij het schrijven van dit boek. We zijn dankbaar voor de openhartigheid van de collega's die wij hebben geïnterviewd. Verder heeft de feedback van bevriende collega's bijgedragen aan de scherpte en leesbaarheid van dit boek. We bedanken de onderzoeksgroep Centre for Church and Mission in the West onder leiding van Stefan Paas en Hans Schaeffer en de kenniskring rond de McClendon Chair for Baptist and Evangelical Theologies onder leiding van Henk Bakker voor de bespreking van diverse hoofdstukken. Ook bedanken we Eduard Groen, Raymond Hausoul, Annemiek de Jonge, Hans Riphagen, Gert-Jan Roest, Hans Schaeffer en Sake Stoppels voor hun expertise en feedback op diverse hoofdstukken. Vanuit de uitgever heeft Merijn Wijma ons begeleid met aanmoediging en heldere feedback. De illustratie op de omslag is speciaal voor dit boek gemaakt door Theresia Koelewijn.

Het is onze wens dat dit boek bijdraagt aan gesprekken en ontmoetingen binnen en buiten de kerk om 'wakker in Gods wereld' te genieten van wat God ons geeft, met de zon en de regen, die samen de regenboog vormen aan onze horizon.

Lente 2024,
Jack Barentsen en Oeds Blok

DEEL 1

HOUDING

Onze houding als kerk in het Westen is bepalend voor hoe wij in de 21^e eeuw onze weg zoeken. In onze samenleving met vele, snelle veranderingen lijken geloof en kerk steeds meer op de achtergrond te raken. Kerken zoeken steeds meer hoe ze zichzelf hierin een houding kunnen geven. Die houding van ‘niet goed weten hoe verder’ is niet comfortabel. Het is verleidelijk om als kerk terug te vallen op bekende idealen, hard aan de slag te gaan of de hoop op te geven.

Omdat er vaak veel te doen is in de kerk, staan we lang niet altijd stil bij onze houding. Bovendien is er moed nodig en zelfreflectie om je eigen houding te onderzoeken. Onze keuzes in houding zijn bepalend voor (nieuwe) openheid naar God, naar elkaar, naar de mensen om ons heen en naar de schepping. Onze houding vormt de basis voor hoe wij in de wereld staan.

Stilstaan bij onze houding als kerk leidt tot bewustwording en gesprek, tot bevestiging en nieuwe keuzes. Dit betekent het aangaan van een spannend reflectieproces als plaatselijke kerken, in het licht van Gods aanwezigheid, in de wereld en in de kerk, in ervaringen van vreugde en in ervaringen van verlies.

Wat betekent deelnemen in Gods missie, wakker in Gods wereld, voor de houding van de kerk in de 21^e eeuw? We leggen in deel 1 van dit boek een praktische en theologische basis voor een gezamenlijk reflectieproces, met aandacht voor de houdingen van wakker zijn (hoofdstuk 1), vertrouwen bouwen (hoofdstuk 2), en samen veranderend leren (hoofdstuk 3).

Wakker

Elke dag worden we wakker. Het merendeel van onze tijd zijn we wakker. Dat is alledaags. Daaraan is niets bijzonders. Soms bedoelen we meer. ‘Wakkere mensen’ zijn alert, zich bewust van hun omgeving, aanwezig in het moment. Of zelfs: ze zien een werkelijkheid die voor anderen verborgen of niet helder is.

Wakker in Gods wereld haakt daarop in. ‘Wakker zijn’ is aanwezig zijn in de wereld. Niet zomaar een wereld: het is Gods wereld! Overal waar je kijkt zie je Gods vingerafdrukken. Hij heeft geschapen. Hij is er. Hij is werkzaam. Zoals in de bekende psalm, ‘van de HEER is de aarde en alles wat daar leeft, de wereld en wie haar bewonen’ (Ps. 24:1). Als je wakker bent versta je de stem van de schepping: ‘De hemel verhaalt van Gods majesteit, het uitspanseel roemt het werk van zijn handen’ (Ps. 19:2).

‘Wakker zijn’ betekent ook dat je je bewust bent van de noden, de gebrokenheid, en het onrecht in de wereld. Zo ziet Jezus in de menigte niet slechts een groeiende schare van fans, maar mensen die ‘voortgejaagd en afgemat’ waren (Mat. 9:36, NBG51). De profeet Jesaja kijkt recht door het vasten en andere godsdienstigheden heen en ontmaskert het als commercie, exploitatie en misbruik, vol strijd, ruzie en geweld (Jes. 58:3-4). Zij zien een werkelijkheid die voor vele anderen verborgen was. Ze spreken erover om anderen de ogen te openen. Misschien dat anderen zullen ontwaken en dit ook gaan zien.

Wakker in Gods wereld gaat over mensen en kerken die ‘wakker’ zijn, zich bewust van Gods werk in de wereld, met open ogen en oren voor gebrokenheid en onrecht. Julia, een van de vele predikanten die we voor dit boek hebben geïnterviewd, is zo’n mens.

Julia (35), een protestantse predikante in een Belgische stad, groeit op in een christelijk gezin in een stad in de Biblebelt in Nederland. Zending zit in de familie en is regelmatig onderwerp van gesprek en gebed. Tijdens haar studie theologie ontdekt ze dat haar beeld van zending nogal kolonialistisch is, vanuit een superioriteitsdenken om andere volken naar westers beeld te vormen. Zij aarzelt om naar het buitenland te gaan en oude patronen van missie te herhalen, en komt al zoekend in een heel nieuwe werkelijkheid terecht: een piepkleine protestantse gemeente in een overwegend katholieke omgeving. De meesten van haar kerkleden zitten, in de woorden van Julia, 'stevig in de sociaaleconomische marge'. Juist daar komt Julia een 'heel erg sterk en heel erg persoonlijk' geloof tegen. Twijfel kunnen haar gemeenteleden zich niet veroorloven. 'God wordt hier eigenlijk wel heel erg onmiddellijk beleefd.' Haar vroegere ideaal van kerkgroei vormt zich geleidelijk om naar het betrekken van gewone gemeenteleden, hen mondig maken en hun een stem geven. Dat is al een hele klus. Voor haar is dit een concrete uitwerking van het priesterschap van alle gelovigen. Ook ontdekt ze dat er voor de 'dominee' nog een sociale en publieke functie is in deze stad. Ze grijpt die met beide handen aan als kans om als kerk present te zijn, en om bij te dragen aan het vredeswerk in de stad. Haar werkelijkheid in de marge wordt haar 'vindplaats van Gods liefde en genade'.

Julia is een mooi voorbeeld van wakker zijn. Ze wordt gevormd door idealen uit haar geloofsopvoeding. Die idealen verlichten haar pad vooruit, maar juist op dat pad, haar studie theologie, blijken die idealen niet te rijmen met de werkelijkheid. Ze bijt zich niet vast in haar idealen; ze verblinden haar niet. Ze laat ze los en komt terecht in een kleine gemeente waar ze op onverwachte manieren tekenen van Gods liefde en genade vindt. Door haar betrokkenheid krijgen haar gemeenteleden zeggenschap, en nemen ze taken op zoals ze nog nooit eerder hebben gedaan, in de kerk niet, en daarbuiten niet. De plaatsen waar ze komt vanwege de publieke formaliteiten van een dominee (bijvoorbeeld de nieuwaarsreceptie van de wereldwinkel) worden plekken van presentie, erkenning en zegen in de samenleving. Julia is wakker voor wat God in haar wereld aan het doen is, voor het onrecht en de gebrokenheid die ze daar aantreft, en voor de mogelijkheden voor heil die ze daarin ontdekt.

Wakker zijn, daar gaat dit eerste hoofdstuk over. Het gaat over mensen en kerken die wakker zijn. Wakkere mensen houden hun idealen maar losjes vast, zodat ze er niet door verblind of in verstrikt raken als de realiteit eens anders zou zijn. Wakkere kerken zijn hoopvol gestemd over Gods aanwezigheid en werk in de wereld waarin ze zich bevinden, maar altijd met open ogen en oren om aandachtig mogelijke sporen van God te ontwaren in de complexe en verwarrende werkelijkheid. In de woorden van praktisch theologen Branson en Roxburgh:

Praktische theologie is een doorlopend proces van wakker worden, zodat we kunnen onderscheiden wat God in onze context doet en kunnen bepalen hoe we stappen kunnen zetten om daaraan deel te nemen (2021: 71).

Paulus bidt voor een wakkere kerk:

Ik bid dat uw liefde steeds meer aan inzicht en fijnzinnigheid wint, zodat u kunt onderscheiden waar het op aankomt. Dan zult u op de dag van Christus zuiver en onberispelijk zijn, vol van de vruchten van de gerechtigheid, die u dankt aan Jezus Christus, tot lof en eer van God (Fil. 1:9-11).

Dit boek gaat over kerk-zijn in de 21^e eeuw: over kerken, grote en kleine geloofsgemeenschappen, in de stad, de Vinex-wijk of het dorp. Van allerlei tradities. Deze kerken, in al hun veelkleurigheid, gaan aan het hart. Dit boek spreekt daarom over kerkopbouw, kerkvernieuwing, kerkrevitalisatie, en kerkinnovatie.

Het zijn begrippen die sommigen vervullen met passie. ‘God gaat grote dingen doen in onze kerk’, klinkt het dan. Door de Geest zal Hij het land transformeren. Hij zal de kerk weer oprichten tot een lichtend getuigenis, en zal ons machtig gebruiken in onze bediening. Mensen geloven erin, en ondersteunen het met hun aanwezigheid, hun inzet en giften. Fantastisch om mee te mogen maken, zoals op veel plaatsen mogelijk is.

Waar kerkvernieuwing sommigen met passie vervult, vervult ze anderen met huiver en angst. De realiteit is niet zo dynamisch, transformerend en maakbaar als ons wordt voorgehouden. Veel gelovigen kun-

nen nog nauwelijks hoop vatten, want ze hebben al zoveel geprobeerd, ‘maar onze kerk krimpt nog steeds’. Deze waarnemingen kloppen helaas maar al te vaak. Aarnoud van der Deijl schreef in *De toekomst van de kerk: Essay vol rouw en hoop* (2023) over de vele pogingen om de kerk ‘te redden’. Hij constateert dat deze pogingen niet hebben geholpen: zijn kerk krimpt nog steeds. Hij pleit ervoor dit te erkennen, om onze pogingen om ‘de kerk te redden’ te staken, en om te rouwen.

Wakker in Gods wereld bevat dan ook geen pleidooi voor nóg een kerkmodel dat alles gaat oplossen. Als hoop crasht – en wie heeft dat niet ervaren in de vele oprechte, gepassioneerde pogingen om de kerk te revitaliseren? – dan worden we teruggedroepen naar de werkelijkheid. Onze grote, inspirerende idealen, waarin we oprecht God zochten, zijn niet uitgekomen. We leren opnieuw kijken, met aandacht en empathie, naar wat God wél gedaan heeft. Naar de redding die Hij nog steeds brengt, naar de mensen die Hij ons geeft. We leren kijken naar wat God nog steeds doet.

Daarom zijn we hoopvol. We schrijven dit boek vanuit een hoop die tastend een weg vooruit zoekt. Maar wel met de nodige realiteitszin in onze eigen context:

Wakker in Gods wereld.

Wakker: hoopvol aanwezig in het alledaagse.

Dit hoofdstuk bestudeert wakker zijn als een hoopvol aanwezig zijn in het alledaagse, als een aandachtig leven op het speelveld van werkelijkheid en ideaal. In een aantal interviews zien we hoe kerkleiders hun beleving van de werkelijkheid verbinden met een realistisch en hoopvol perspectief op Gods heilzaam handelen. Het eerste deel van dit hoofdstuk beschrijft de wisselwerking tussen werkelijkheid en ideaal. We onderzoeken hoe werkelijkheid en ideaal elkaar beïnvloeden en in dit proces veranderen. De vraag komt op: waar is God in deze wisselwerking? Het tweede deel richt de aandacht op de praktijk. Het is juist deze praktijk die ons boeit en inspireert dit boek op te bouwen aan de hand van interviews. De praktijk brengt de veelkleurige en diverse werkelijkheid van de kerk in beeld. Werken met praktijkverhalen vergt de nodige oefening, en dat doen we dan ook in dit boek. Het derde deel van dit

hoofdstuk biedt theologische verdieping van het begrip ‘wakker zijn’ en plaatst het in breder perspectief. Het betekent diep luisteren naar het geleefde geloof in de dagelijkse werkelijkheid, die tegelijkertijd Gods werkplaats is. Het vierde deel bouwt hierop voort en biedt een eerste verbeelding om ‘wakker zijn’ te integreren in het kerk-zijn. Wakker zijn komt tot bloei in de kerk als vrijplaats voor dialoog, heeft een lokale kleur, en herkent diverse theologische stemmen in allerlei aspecten van de geloofspraktijk. Ten slotte eindigt het hoofdstuk met drie handelingsperspectieven om persoonlijk en in groepsverband te kunnen oefenen met wakker zijn in Gods wereld.

Pionieren tussen ideaal en werkelijkheid

Gert (34) is een pionier die met zijn gezin in een volkswijk vanaf nul begint met een pioniersplek. Zijn verhaal laat een voortdurende dialoog zien tussen ideaal en werkelijkheid in zijn loopbaan als jong missionair werker, predikant en pionier.

Na zijn theologische opleiding begint Gert in een baptistengemeente in Midden-Nederland als missionair werker, maar hij groeit al snel door naar een functie als tweede voorganger. Deze jaren is hij vol verlangen om met mensen het geloofsavontuur aan te gaan. Alleen, de discussies in de gemeente staan voor Gert ver van de wereld af. Hij wil juist ‘midden in de samenleving staan’, liefst ‘heel lokaal in een wijk aan de slag gaan’. Na een tijd van bezinning verhuist Gert met zijn gezin naar een ‘aandachtswijk’ van een middelgrote stad.

Deze beweging brengt een grote verandering in hun gezinsleven. Gert leert met andere ogen te kijken naar de plek waar ze nu wonen. Hij leert wijkbewoners kennen, legt allerlei contacten en luistert naar verhalen. Het zijn heel andere leefwerelden dan hij gewend is, en geleidelijk wordt Gert enthousiast voor dingen waar hij hiervoor nauwelijks bij stilstond. Zo vertelt hij enthousiast over de buurtmoestuin die hij samen met anderen in de wijk is begonnen. De tuin biedt buurtbewoners een kans om samen bezig te zijn, terwijl ze thuis niet veel omhanden hebben. Het brengt saamhorigheid maar ook frictie. Mensen trekken samen op in de tuin, en soms gaat er iets mis. Gert vertelt: ‘Dan zie ik dat iemand merkt bij zichzelf, hé, ik heb echt lelijk gedaan tegen die persoon, ik heb

het fout gedaan, ik ben (...) het was niet goed van mij... Mensen leren om het goed te maken met elkaar, om te zeggen, “ik heb een fout gemaakt, sorry”. En dan denk ik, daar zie ik dus een van de kernonderdelen van het evangelie.’

Gert worstelt met wij-zij-denken: *wij* christenen kennen de waarheid en *zij* moeten het van ons horen. Dat was het ideaal vanuit zijn opvoeding, maar geleidelijk leert hij om in de buurtmoestuin te kunnen zijn met en voor anderen, zonder verborgen agenda om ‘eindelijk’ het evangelie te kunnen vertellen.

In Gerts verhaal is goed zichtbaar hoe in de eerste jaren van zijn gemeentewerk zijn eigen visie zich uitkristalliseert, zoals je dat mag verwachten in de eerste jaren na de opleiding. Deze visie, gericht op kerkelijke betrokkenheid, vaak vanuit een onderliggend wij-zij-denken, knelt met zijn missionair verlangen. Gert is ondernemend, dus hij zoekt een nieuwe bediening die beter bij zijn missionair verlangen past. In die nieuwe (pioniers)context blijkt dat ook andere idealen niet altijd goed passen, want hij moet soms erg zoeken om iets van het evangelie in zijn moestuinrelaties te herkennen. Dat brengt ook spanning in zijn relatie met de samenwerkende en sponsorende gemeenten, omdat hun traditionele idealen (evangelisatie, pastoraal werk, kerkgroei) lang niet altijd werkbaar en haalbaar blijken in dit missionaire werk. Gerts werkelijkheid in de aandachtswijk en de werkelijkheid van de samenwerkende kerken lijken niet veel op elkaar. Ook de idealen van de diverse deelnemers in dit missionaire werk blijken langs verschillende sporen te lopen. Een voortdurende en soms spannende dialoog is nodig om al deze facetten bij elkaar te brengen, terwijl ze in de werkelijkheid gewoon met elkaar verweven zijn.

Ook Gert zelf is constant in ontwikkeling. Hij begint hoopvol in een bekende kerkelijke context, maar ontdekt dat zijn ideaal niet spoort met zijn eerste werkomgeving. Hij verwisselt zijn context voor een aandachtswijk om zijn idealen meer ruimte te geven, nog wel met zijn hele gezin, en dan blijkt dat ook daar zijn idealen niet volledig uit de verf zullen komen. Toch blijft hij trouw aan deze nieuwe context, en geeft zichzelf schoorvoetend ruimte om zijn idealen te heroverwegen en aan te passen, iets wat hij in zijn eerste werkcontext niet kon of wilde doen. Gert experimenteert steeds met nieuwe relaties tussen zijn idealen en zijn werkelijkheid.

Een verrassende ontmoeting

Ze zijn met z'n tweeën onderweg. De gebeurtenissen van het weekend waren onvergetelijk maar ook onbegrijpelijk. Al hun hoop, al hun idealen, ze zijn in één keer weggevaagd, vermorzeld, vertrapt. Op het belangrijkste moment blijkt God afwezig. Ze voelen zich door elkaar geschud. Ze weten niet wat ze nog kunnen geloven. Geschokt en vertwijfeld verlaten ze Jeruzalem. Hoe zal het hun ooit lukken om het dagelijks leven weer op te pakken?

Dan voegt zich een onverwachte reisgenoot bij hen. Die heeft totaal geen weet van de gebeurtenissen in Jeruzalem, dus ze leggen het hem maar uit. Maar dan gaat deze man *hun* uitleggen wat er is gebeurd. Hij haalt Mozes en de profeten aan, en lijkt wel te willen bewijzen dat wat gebeurd is, ook zo *moest* gebeuren. Ze horen het aan, maar het dringt niet door. Het is zo compleet anders dan ze hadden verwacht. Ze kunnen het niet vatten. Zo hadden ze de profeten nog nooit gelezen.

Thuisgekomen eet hun reisgenoot een hapje mee. Veel eet hij niet, want aan het begin van de maaltijd breekt hij het brood. Plotseling is er een flits van herkenning. Ineens valt het kwartje. Het 'halleluja' breekt krachtig door. Dit is Jezus zelf, onverwacht, voor hun ogen verborgen, maar toch springlevend. En nu pas, in het breken van het brood, en misschien wel bij het zien van zijn littekens, dringt het door: Hij is opgestaan! Hij leeft! Ze waren geschokt en vertwijfeld door de gebeurtenissen, maar nu pas gaan hun ogen open en zien ze dat God hen wakker heeft willen schudden voor een nieuwe realiteit. Nu gaan hun oren open en luisteren ze met vernieuwde inzichten naar Mozes en de profeten. Nu zijn ze wakker voor wat God in Christus in hun wereld heeft gedaan.

Gert blijft dus wakker! Hij laat zijn idealen niet in slaap sussen door een werkelijkheid waarin hij zich gekortwiekt voelt, noch door een werkelijkheid waarin zijn idealen niet goed uit de verf komen. Hij wordt niet cynisch, geeft de moed niet op. Hij ontdekt dat het juist de werkelijkheid is die zijn idealen wakker houdt. Hij vertelt erover met passie, en slaagt

erin om zijn idealen mee te laten bewegen met die werkelijkheid. Oog in oog met de werkelijkheid laat hij zijn dromen gedeeltelijk los, om toch iets van zijn dromen te kunnen realiseren.

Werkelijkheid en ideaal, het alledaagse en hoop, moeten niet te veel van elkaar verwijderd raken. Je ideaal kan zo groot en dominant worden dat je niet meer openstaat voor de werkelijkheid waarin je leeft. Je werkelijkheid kan zo anders, zo raar en rauw, uitpakken, dat je je idealen dreigt kwijt te raken. De relatie tussen werkelijkheid en ideaal is dus geen abstract afwegen van begrippen, maar een flexibel en fijngevoelig leven met je idealen in je context die je deels gegeven is, en die je deels kunt kiezen. Het gaat, in de woorden van praktisch theologen Swinton en Mowat (2016: 5), om 'getrouw beoefenen' (*faithful performance*) van de dienst in Gods koninkrijk (zie ook Ward 2017b: 189–92). Gerts verhaal maakt duidelijk dat 'getrouw beoefenen' veel zelfbewustzijn, zelfreflectie en doorzettingsvermogen vraagt, in combinatie met een intens engagement met de mensen en de context om hem heen. Het vraagt om een wakkere pionier die getrouw oefent om zowel hoopvolle visie als barmhartige betrokkenheid bij elkaar te houden in een spannende, existentiële dialoog.

Waar is God?

Bij de duiding van deze dynamiek zoeken we vaak een vereenvoudigde weergave van wat er gebeurt. Abstracte theologische begrippen willen we dan concreet en begrijpelijk maken, zodat we er in de praktijk wat mee kunnen. Die praktijk is echter veel complexer dan we eerst vermoedden. In hun veelgeciteerde overzicht *Practical Theology and Qualitative Research* bedenken John Swinton en Harriet Mowat een nieuw woord om deze praktisch theologische taak aan te duiden: 'complexificeren' (2016: 13). De alledaagse realiteit valt niet te reduceren tot een aantal Bijbelse principes of abstracte theologische begrippen. De realiteit is een complex samenvloeiën van sociologische, psychologische, economische én spirituele en theologische dynamieken. In al die dynamieken is Gods Geest actief om te onderhouden, te vormen en te vernieuwen. Gert merkt dat impliciet op als hij vertelt: 'Daar zie ik eigenlijk in het klein het evangelie en hoop ik dus ook dat mijn buurtgenoten samen met mij proeven hoe goed God is.' Dat is eenvoudig en concreet, en toch ook weer complex en divers. Gerts verhaal is dus een eerste begin met 'complexificeren'.

De vraag dringt zich op: waar is God in deze dynamiek? Immers, Gert heeft niet zomaar wat idealen, en doet niet zomaar wat in de wijk. Zijn idealen zijn gevormd vanuit zijn christelijke traditie, zijn geloofsleven met God, en zijn omgang met het Woord. Die zijn niet zomaar onderhandelbaar of opgeefbaar. Er zitten duidelijke principes en waardevolle normen in, waarin Gert ook de leiding van God herkent. Tegelijk ervaart hij in zijn context, zowel eerst in de gemeente als later 'in de wijk', dat God daar actief is. God werkt in het leven van mensen, zowel in de gemeentelijke discussies als in de buurtmoestuin. De gemeentelijke discussies zijn voor Gert te traag, en leveren misschien te weinig Godsmomenten voor hem op. Maar in het buurtwerk blijkt Gods werk ook traag. Toch leert Gert deze traagheid aanvaarden, want hij ziet wel degelijk iets van het verzoenende werk van Christus vlees worden in de buurt, bijvoorbeeld als mensen leren 'sorry' te zeggen – hoewel dit voor anderen misschien weer theologisch te oppervlakkig is vergeleken met de grote woorden die we in de kerk uitspreken. De complexiteit van het missionaire werk van Gert zit hem dus niet alleen in de spanning tussen zijn idealen en zijn werkelijkheid, maar ook tussen idealen en werkelijkheden vanuit diverse perspectieven, waarin God je van verschillende kanten tegemoet komt op verrassende manieren die ons uitdagen, en ons soms uit evenwicht brengen.

Waar is God in deze dialoog tussen ideaal en werkelijkheid? Onze verwachtingen van Gods bevrijdende genade, en onze concrete ervaring van zijn daadwerkelijke ingrijpen, sporen vaak niet met elkaar. Soms lijkt de hemel ondoordringbaar en herkennen we niets van Gods aanwezigheid. Soms is het juist Gods ingrijpen in onze werkelijkheid dat op gespannen voet staat met hoe we ons Gods openbaring en zijn Woord hebben toegeëigend. Dan lijkt het alsof God zichzelf tegenspreekt. Dat is dan niet zomaar een overtrokken ideaal dat we moeten aanpassen of loslaten. Het is een existentiële vraag over hoe God ons tegemoet komt. Waar is God aan het werk? Hoe kunnen we Gods werk op het spoor komen? Hoe kunnen we meewerken met Gods initiatief? Als we wakker zijn, kunnen we wellicht voorkomen dat onze doorgedreven idealen ons verblinden voor het gebroekene, voor het kwetsbare, voor de ander in wie God al een werk is begonnen.

Haarscheuren in een evangelische identiteit

Dat speelveld is voor mij (Jack) heel herkenbaar. Toen ik als een van de vele gereformeerde tieners betrokken raakte bij de koffiebars en Bijbelstudies van Youth for Christ, maakte ik een verdieping mee in mijn persoonlijk geloofsleven. Ik vond hier een oprechte en persoonlijke omgang met de Bijbel, waarin ik leerde wat Gods redding voor mij persoonlijk betekende. Hoewel ik graag werktuigbouwkunde of natuurkunde wilde studeren, besloot ik om theologie te gaan studeren. Ik wilde 'met mijn leven écht verschil maken', zoals ik toen heb gezegd. Dit werd een voedingsbodem voor mijn idealen. Mijn theologische opleiding aan een Amerikaans *Seminary* voedde een duidelijk afgebakende evangelische visie op kerk en missie, terwijl ik tegelijkertijd in contact kwam met zendingswerkers in Zuid-Nederland die al vanaf de jaren 1960 gemeentestichting bedreven. Als jongen van Nederlandse bodem wilde ik, samen met mijn Amerikaanse vrouw, dit initiatief versterken.

Eind jaren 1980 werd dit realiteit. Aangekomen in Zuid-Limburg hielpen we allerlei evangelisatieacties te organiseren, en Bijbelstudies en kerkdiensten op te zetten. In onze ervaring zorgde het culturele en rooms-katholieke klimaat voor de nodige tegenwind. Er heerste een breed gedeelde beleving onder evangelische kerken dat evangelisatie en kerkenwerk 'ploegen op harde grond' was, zoals Jacqueline Huth in haar masterscriptie 'Gemeentestichting in een Limburgse context' (2012) heeft beschreven. We voedden onze idealen met de kerkopbouwliteratuur van die tijd: *Doelgerichte gemeente* van Rick Warren, *Natuurlijke gemeenteontwikkeling* van Christian Schwarz, en de Global Leadership Summit van Willow Creek. Het bleek bijzonder lastig om deze idealen te vertalen naar nieuwe, stabiele en groeiende geloofsgemeenschappen. Dat was, op zijn best, nogal '*hit and miss*'. We zagen dat veel van de jonge geloofsgemeenschappen een turbulente, vaak conflictueuze ontwikkeling kenden. Sommige groeiden, vele bleven klein en kwetsbaar, terwijl ons eerste eigen project enkele jaren na ons vertrek werd beëindigd vanwege een interne crisis. De realiteit was weerbarstiger dan we hadden kunnen bedenken.

Toch ontstonden mooie contacten, vaak als iemand zich tot Jezus keerde en ging deelnemen in het gemeentelven, wat regelmatig een grote sociale breuk met familie en vrienden teweegbracht. De gemeente werd, soms heel concreet, de nieuwe familie. In die nieuwe relaties leerden we schoorvoetend om niet slechts aansluiting van de ander bij ons te verwachten, maar om ook zelf aansluiting te zoeken bij de ander. Een belangrijk leermoment kwam toen een pasbekeerde en net gescheiden jongeman in onze gemeente een lieve jongedame aantrof en ze wilden trouwen. Scheiding en hertrouwen was toen een gevoelig vraagstuk, waarin ik aan de conservatieve kant stond. Ik kan deze jonge mensen toch niet trouwen?, dacht ik. Maar ik was begaan met het jonge stel, en zag hun hart voor God en voor elkaar, en voor het jongerenwerk in onze gemeente. Zou een weigering om hen te trouwen niet een miskennis van Gods werk in hen zijn?, ging door mij heen. Uiteindelijk heb ik hen begeleid naar het huwelijk, vanuit de overtuiging dat God ook, of misschien wel juist in gebrokenheid aanwezig is.

Een tweede leermoment van aansluiten bij de ander kwam toen we als gemeente een jaarlijkse rommelmarkt gingen organiseren. Bewust sloten we aan bij de traditie van een jaarlijkse rommelmarkt in het Limburgse verenigingsleven. Zo spraken we tientallen mensen in en om het kerkgebouw, terwijl we onderhandelden over een prijs, of een gratis kopje koffie aanboden. Na afloop was dit onze eerste evangelisatieactie met een opbrengst in plaats van een kostenpost! We besloten in het tweede jaar om de opbrengst aan een goed doel te geven, en niet te gebruiken om als kerk onze eigen rekeningen te betalen. Dit goede doel bood gelegenheid om langs de deuren te gaan, en tientallen mensen in onze omgeving wilden graag met een doosje spullen hieraan bijdragen. Na enige jaren kwamen mensen hun dozen spontaan aanbieden. 'Waarom doen jullie dit eigenlijk?' vroegen ze. Zo ontstonden contacten midden in het dagelijks leven, op een manier die we tot dan niet hadden meegemaakt. Een nieuwe werkelijkheid opende zich voor ons.

Aandacht voor de praktijk

Het belang van praktijken en onze biografie

De bovenbeschreven praktijk en de hieruit opkomende vragen zijn de aanleiding voor dit boek. Deze vragen zijn existentieel, geboren uit dagelijkse omgang met God in concrete dagelijkse praktijken. Die kun je analytisch, begripsmatig beschrijven, en dat zal voldoende aan bod komen. Maar we willen ook dicht bij de praktijk blijven, niet in de zin dat we allerlei modellen en principes praktisch willen maken, maar dat we goed en diep luisteren naar de geloofspraktijk van kerk-zijn in een spannende tijd vol ingrijpende veranderingen.

Daarom begint elk hoofdstuk met concrete verhalen vanuit de praktijk van kerk-zijn, naar aanleiding van twee of drie interviews per hoofdstuk. Te midden van die praktijken ontwaren we Gods verlossende ingrijpen. Dat komt soms door verrassende inzichten vanuit Gods Woord, of een ander perspectief op onze traditie. Maar zulke inzichten ontstaan doorgaans niet zomaar vanzelf, als een bliksemflits. Is het niet juist Gods ingrijpen op een onverwachte manier waardoor de werkelijkheid oplicht als ‘vindplaats’ van Gods aanwezigheid? Is het soms niet dit goddelijk ingrijpen in het leven van mensen die nog niet of nog maar net tot ‘onze kerk’ horen, dat ons uitnodigt om de Bijbel te herlezen? En is het niet dit herlezen, vanuit nieuwe Godservaringen, dat ons soms tot nieuwe inzichten leidt?

Op deze manier houden we onze idealen dicht tegen de werkelijkheid aan. Niet vanuit een soort gelatenheid dat ‘het is zoals het is’, maar vanuit een diep respect voor Gods aanwezigheid en ingrijpen, waarvan we soms de sporen ontwaren buiten de kaders die we zelf hadden ontdekt in Bijbel en traditie. We hoeven onze idealen dus niet koste wat het kost te verdedigen, maar houden ze met nuchtere zelfkritiek vast, omdat we beseffen dat God zich niet per se aan onze idealen houdt. Wij willen de gevoeligheid voor zijn aanwezigheid en werk niet verliezen.

In deze praktijkverhalen schrijven we soms ook over onze eigen ervaring. Dat doen we vooral om transparant om te gaan met onze eigen biografie. We nemen verantwoordelijkheid voor onze eigen theologische situering. We hopen natuurlijk dat onze ervaringen ook illustreren en inspireren, maar het beoefenen van reflexiviteit is essentieel in

het omgaan met ingrijpende maatschappelijke en kerkelijke veranderingen, en dringend nodig in heel de kerk. Reflexiviteit is reflectie op het gebeuren op zichzelf, het analyseren en verbeteren van de praktijk, maar reflexiviteit gaat verder. Daarmee richt de blik zich op onze eigen traditie en biografie, en op wat alle veranderingen in onze context, en in het bijzonder Gods ingrijpen met ons doen. Het belang van reflexiviteit wordt in de praktische theologie breed erkend en beoefend (Bennett et al. 2018: 34-56).

Dat wordt des te belangrijker naarmate de maatschappelijke en kerkelijke veranderingen diep ingrijpen in ons leven. Dat ervaren we soms als een donkere wolk die over ons komt, maar we kunnen dit ook duiden als een werk van de Geest, waarmee Hij ons gelovige denken en onze geloofspraktijken interrumpeert. Soms is het werk van zijn Geest ronduit ontwrichtend. Hieronder komen we daar nog op terug. Dan is het goed om oog te hebben voor onze reflexen, zodat we minder vanuit angst of zelfbehoud zullen handelen (Walker 2019), met meer openheid voor God en het werk van de Geest.

Omgaan met veelkleurigheid

De verhalen hierboven maken nog iets anders duidelijk. Lange tijd waren kerkelijke en godsdienstige praktijken redelijk stabiel. Vaste patronen waren voldoende om het kerkelijke leven zinvol voort te zetten. Maar die tijden zijn voorbij. Door factoren als mondialisering, digitalisering en migratie is onze wereld onnoemelijk veelkleuriger, diverser en veelzijdiger geworden. Pluralisme en de vaak daarmee gepaard gaande fragmentarisering kenmerken onze huidige tijd. Onze maatschappij worstelt met diversiteit. De een ziet hierin een uitdaging voor respect en empathie, of toch minstens voor tolerantie. Een ander schermt zich af, met groeiende polarisatie als gevolg (Barentsen & Tulp 2024).

Kerken zijn geen uitzondering in deze ontwikkeling. Ook kerken hebben te maken met een grotere variatie aan overtuigingen en ervaringen binnen de eigen gelederen. De sociale en maatschappelijke idealen van gelovigen zijn steeds diverser. In hoeverre wil je als kerk meegaan met de tijdgeest van tolerantie en inclusiviteit? Wil je wellicht een alternatief bieden waarmee je andere heilzame manieren van kerkelijke inclusie vorm kunt geven? Willen we vooral weerstand bieden en strak

onze kaders vasthouden? Of willen we ons als kerk vooral richten op het geestelijk leven van het individu of op de zondagse rituelen van de gemeenschap? Hoe voorkom je dat je je als kerk opsluit in je eigen cocon waar je je vooral druk maakt om je eigen theologische kaders, geestelijk leven en organisatie, terwijl je voor het overige de kerk buiten de maatschappij en buiten het dagelijks leven plaatst?

Wie zal zeggen wat het juiste antwoord is op al deze ontwikkelingen? Nu zijn er genoeg leiders die beweren het juiste antwoord te hebben (zie Klaver 2019), maar voor veel gelovigen is zo'n sterke leider met een eenduidige visie niet de aangewezen weg voor de kerk. Gelovigen zijn mondig, en willen serieus genomen worden in het denken over en participeren in Gods missie. Andere manieren van leiderschap en participatie zijn nodig, om flexibeler te kunnen reageren op de context, om soms sneller te kunnen ingaan op ontwikkelingen (Zscheile 2014). Met dit boek willen we gereedschap aanreiken waarmee kerkelijk leiders en gelovigen samen een antwoord kunnen vinden op de uitdagingen van hun tijd en plaats. En dat begint met het verkennen van de dialoog tussen werkelijkheid en ideaal, waarin de eerste verhalen ons hebben ingewijd.

Getrouw beoefenen

Aandacht voor de praktijk betekent ook dat we oog hebben voor het reflectie- en leerproces van de kerk. Zoals Swinton & Mowat (2016) betogen, in praktische theologie dienen onderzoek en reflectie om de geloofspraktijk te versterken als trouw aan Gods missie in deze wereld, ofwel de *missio Dei* (zie hoofdstuk 2). Zulke theologische reflectie heeft een individuele dimensie, want het is nodig dat individuele gelovigen bereid en vaardig zijn om af en toe goed in de spiegel te kijken. De individuele dimensie staat ten dienste van de gezamenlijke dimensie, als de geloofsgemeenschap of onderzoeksgroep samen Gods missie wil ontdekken zodat ze op zinvolle en getrouwe wijze daarin kan participeren.

Daarom heeft elk hoofdstuk iets van een leercirkel:

- praktijkverhalen ophalen;
- deze verhalen ontrafelen en interpreteren om sociale en geestelijke processen te duiden;

- verbinding leggen met de uitvoerige literatuur over kerk-zijn om het leerproces te verdiepen;
- integratie van al het geleerde in een nieuwe visie, een nieuwe theologische verbeelding;
- handelingsperspectieven om individueel en gezamenlijk te oefenen met het thema van het hoofdstuk.

Door alle hoofdstukken heen ontwikkelt dit boek ook een missionaire leercirkel. Eerst wordt een praktische en theologische basis voor het gezamenlijke reflectieproces gelegd. Dat zit in de *houding* van wakker zijn, vertrouwen bouwen, en samen leren. Vervolgens gaan we de ‘stations’ van de leercirkel langs, het landschap van Gods *bronnen* waarop onze missionaire reflecties zich oriënteren: de roeping van onze plaats, het concrete en veelvoudige heil van het evangelie, en de diversiteit aan gaven en mensen die God aan de gemeenschap geeft. Ten slotte werken we aan de theologische verbeelding van oude en nieuwe *praktijken*. Het gaat daarbij om geloofsoefeningen als het geleefde en belichaamde antwoord op Gods bronnen in praktijken van gemeenschap, aanbidding, missie en leiderschap.

MEEWERKEN MET GOD IN DE *MISSIO DEI*

HOUDING

- 1 WAKKER
- 2 VERTROUWEN
- 3 LEREN

BRONNEN

- 6 GAVEN
- 5 EVANGELIE
- 4 PLAATS

PRAKTIJKEN

- 7 GEMEENSCHAP
- 8 VIERN
- 9 MISSIE
- 10 LEIDEN

Dit reflectieproces helpt de kerk om op een diepere laag gevoelig te zijn voor Gods werk in onze gemeenschap én in onze sociale omgeving. Deze gevoeligheid voor Gods werk bevordert een groeiende, wakkere realiteitszin, waarin het onderling vertrouwen en gezamenlijk leerproces goed kan gedijen. Door deze gevoeligheid versterken de vier genoemde praktijken de missionaire identiteit van de geloofsgemeenschap in haar eigen sociale context. Het DNA van een wakkere kerk ontwikkelt zich gestaag in missionaire richting.

Zoals bij elke leercirkel houdt dit proces niet op. De ene uitdaging is nog maar amper voorbij, of de volgende dient zich al aan. Soms lijkt het zelfs alsof meerdere cirkels tegelijkertijd worden doorlopen, elk in eigen tempo, zoals bijvoorbeeld de gevoeligheden rondom de coronacrisis de diverse besprekingen over de vrouw in het ambt, of over seksuele geaardheid doorkruisten. Bovendien is het reflectieproces nooit zo netjes geordend in een lineair of circulair proces als het plaatje aangeeft. Het is veel rommeliger. De diverse delen van de leercirkel komen wel aan bod, maar in een andere volgorde.

Wakker zijn in breder perspectief

Diep luisteren

Wakker zijn begint met luisteren. Het betekent alert zijn op signalen in de werkelijkheid, zonder de idealen uit het oog te verliezen. In de dynamiek van het speelveld tussen werkelijkheid en ideaal wordt duidelijk dat luisteren een belangrijke vaardigheid is. Dat luisteren blijkt geen eenrichtingsverkeer, *van* de Schrift *naar* de praktijk. Het is verkeer in beide richtingen. Beeldend kun je zeggen: we luisteren met twee oren. Met het ene oor luisteren we naar de Schrift en onze traditie waarmee we onze praktijken vormgeven, en met het andere oor luisteren we naar ervaringen en verhalen in deze praktijken waarmee we nieuwe vragen en inzichten opdoen voor onze omgang met Schrift en traditie; het ene oor open naar Gods Woord, het andere naar Gods wereld; het ene oor open voor de Schriften, het andere open op straat; het ene oor open in de kerk, het andere in de kroeg. Dit luisteren met twee oren is een diep luisteren, naar zowel de Schrift als de praktijk, want in beide komen we God tegen.

Diep luisteren is niet zo eenvoudig als het lijkt. Veel kerken handelen vanuit een sterk verkondigend narratief: we hebben een evangelieboodschap voor de wereld. Het is een missionaire impuls die diep in ons kerkzijn verweven zit. ‘Zoals de Vader Mij heeft uitgezonden, zo zend Ik jullie uit’, zegt Jezus (Joh. 20:21). Dit vindt diepe weerklank in mijn (Jacks) eigen biografie: mijn oorspronkelijke drijfveer voor missionair werk was juist hierin geworteld. Ik luisterde dan wel naar de praktijk, maar dat was vooral om datgene wat ik uit de Bijbel en traditie wilde verkondigen, des te beter te doen landen. Ik luisterde naar de praktijk vooral als *doelgroep*, maar niet per se in hun mens-zijn. Pas gaandeweg ontwikkelde ik ook mijn ‘tweede oor’ voor deze praktijk. Voor veel christenen en kerken is dit diep luisteren dus niet zo eenvoudig.

Onze digitale wereld bevordert dat diep luisteren meestal ook niet, ondanks een overvloed aan communicatiemiddelen. Sociale media scheppen weliswaar verbinding met anderen die we anders nooit zouden ontmoeten, maar ze functioneren ook als een sterk verkondigend platform. Ze bieden ons de mogelijkheid om ons ideale zelf en onze denkbeelden te verkondigen, waarmee we volgers kunnen aantrekken en soms mobiliseren, zonder ons bewust te zijn van de gevaren van discriminatie en polarisatie.

Luisteren is een schaarse vaardigheid geworden in een wereld waar continu berichten van alle kanten op je afkomen. Geleidelijk ontstaat een tegenreactie, bijvoorbeeld om beter te luisteren naar de signalen van jezelf en je eigen lichaam, met technieken van mindfulness. Of om de ander niet slechts als een soort ‘doelgroep’ te peilen en beluisteren, maar om die ander daadwerkelijk ‘tevoorschijn te luisteren’, zoals Bert Bakker pakkend beschrijft in *Luisteren 2.0* (2013). Of om rust te zoeken te midden van de overvloed aan prikkels van sociale media, zoals Mirjam van der Vegt pleit in haar *De kracht van rust* (2023).

Op het gebied van geestelijk leiderschap laat Simon Walker (2019: 26-63) op indringende wijze zien hoe de verdedigingsmechanismen van leiders blinde vlekken voor de eigen tekortkomingen opleveren. Deze blinde vlekken maken het bijzonder moeilijk om diep te luisteren. Daarin eechoot Walker de woorden van Paulus, die beschreef dat wij vaak doen wat wij niet willen, en niet doen wat wij wel willen (Rom. 7:15-19). Het is confronterend om hierover eerlijk te zijn; het is dan makkelijker

de waarheid over onszelf te onderdrukken (Rom. 1:18). Luisteren is dus een lastige maar zeer relevante vaardigheid geworden in onze complexe, diverse wereld.

Er zijn twee psychologische verschijnselen die verhelderen waarom luisteren zo moeilijk is. Het eerste verschijnsel is *cognitieve dissonantie*: de ervaring van spanning tussen tegenstrijdige ervaringen of overtuigingen. Als bijvoorbeeld de afstand tussen werkelijkheid en ideaal te groot wordt en de cognitieve dissonantie te sterk, dan sluiten we ons voor een van beide kanten af. We laten onze idealen varen, en leggen ons gelaten neer bij de werkelijkheid. Of we blijven strijden voor onze idealen, waarbij we de werkelijkheid voorbijlopen of ontvluchten, met schade tot gevolg (Walker 2019: 26). Dat leidt, aldus Walker, vanwege diverse verdedigingsmechanismen tot *defended* leiderschap. Zo'n leider stelt zich defensief op en staat niet open voor geluiden van buitenaf.

Een tweede psychologisch verschijnsel is de *confirmatiebias*. Dat is de neiging om onze eigen ideeën, meningen en ervaringen vooral te bevestigen. Na een bepaalde ervaring blijkt bijvoorbeeld dat veel andere mensen in je omgeving deze ervaring ook kennen – ik ben dus niet gek, denk je dan soms. Dat kan positief uitpakken, maar het kan ook een ontkenning van de werkelijkheid zijn binnen een sociale ‘bubbel’. Of, bij een belangrijk meningsverschil ben je geneigd vooral die berichten of feitjes uit het nieuws te filteren die je eigen gelijk bevestigen. Bij sociale media hoef je dat niet eens meer zelf te doen, want de algoritmes zijn al bij voorbaat afgestemd om je eigen voorkeuren te bevestigen. Ons natuurlijke ‘bubbelgedrag’ wordt dan digitaal nog eens versterkt. Tegenstrijdige berichten zijn er natuurlijk wel, maar we filteren ze onbewust weg. We zien ze niet eens meer. Eric Rassin (2007) beschrijft dat pakkend in *Waarom ik altijd gelijk heb*. Hij wijst op onze vatbaarheid, misschien juist als leiders, voor tunnelvisie en groepsdenken (*groupthink*), waarmee we vooral signalen opzoeken die onze plannen ondersteunen. Tegenstrijdige geluiden bereiken de groep niet meer, soms omdat de eigen groep bewust ‘gezuiverd’ wordt: we moeten vooruit om de maatschappij of de kerk te redden, en hebben geen tijd voor overleg en compromis.

Diep luisteren is dus niet zo eenvoudig. Vooral leiders dienen zich ervan bewust te zijn dat weerstand en tegenspraak geen ongelukkige bijkomstigheden van leiderschap zijn, maar dat het omgaan hiermee,